

DOI 10.33099/2618-1614-2019-8-3-21-24
УДК 327.51:355.09-055.2

С. М. Салкуцян,

*кандидат військових наук, доцент,
заступник начальника Національного університету
оборони України імені Івана Черняховського
з навчальної роботи, генерал-майор,*

Л. В. Крimeць,

*доктор філософських наук, старший науковий співробітник,
провідний науковий співробітник
Національного університету оборони України
імені Івана Черняховського, радник начальника
університету з гендерних питань*

Гендерна політика НАТО: історичний аспект і досвід інтеграції

Метою статті є окреслення основних засад і шляхів формування гендерної політики Північноатлантичного альянсу та розкриття напрямів і результатів інтеграції Збройних Сил України до вимог НАТО стосовно дотримання принципу гендерної рівності у війську. Авторами зазначено, що гендерна рівність в арміях країн – членів НАТО означає рівні права та рівні обов'язки військовослужбовців незалежно від статі. Для жінок і чоловіків мають бути створені рівні умови проходження військової служби і поставлені рівні вимоги, вони мають нести рівну відповідальність за власні дії або бездіяльність та їх наслідки. Підкреслено, що гендерна політика НАТО поширюється не лише на країни – члени НАТО, а й на країни-партнери, одним з яких є Україна. З огляду на це зазначено, що протягом тривалого часу Збройні Сили України вже включені у сферу інтересів і поширення гендерної політики Північноатлантичного альянсу. У центрі гендерної політики НАТО міститься поняття «гендерна інтеграція», що визначається як стратегія досягнення гендерної рівності у збройних силах через активізацію залучення жінок та чоловіків до ефективного виконання завдань за призначенням на всіх рівнях, з метою врахування інтересів та досвіду обох статей. Саме критерій ефективності є визначальним вектором формування гендерної політики НАТО.

Ключові слова: гендер, гендерна рівність, гендерна інтеграція, гендерна політика, НАТО, армії країн – членів НАТО, Збройні Сили України.

© С. М. Салкуцян, Л. В. Крimeць, 2019

Актуальність. Членство в ЄС і НАТО є стратегічними цілями України, а європейські демократичні принципи – основним етичним орієнтиром розвитку нашої держави. Водночас однією з найважливіших умов розбудови паритетної демократії є забезпечення рівних прав і свобод громадян та ліквідація всіх форм дискримінації за будь-якими ознаками, зокрема й за ознакою статі. Тому однією з умов входження України до Євросоюзу і НАТО є формування на її теренах гендерно збалансованого суспільства.

Останнім часом поняття «гендер» набуло важливого сенсу в арміях країн – членів НАТО. Питання підвищення рівня залучення жінок у сектор безпеки та оборони не сходять з порядку денного в більшості демократичних держав. Служба жінок у війську – це насамперед питання прав людини, що передбачає право жінок на військову службу. Не менш важливим чинником упровадження гендерної політики в збройних силах провідних держав світу є питання інтеграції потенціалу жінок і чоловіків задля ефективного виконання завдань за призначенням. І саме критерій ефективності є визначальним вектором формування гендерної політики НАТО [1].

Метою статті є окреслення основних засад і шляхів формування гендерної політики Північноатлантичного альянсу та розкриття напрямів і результатів інтеграції Збройних Сил України до вимог НАТО стосовно дотримання принципу гендерної рівності у війську.

Виклад основного матеріалу. В умовах гібридної війни, яку Україна веде протягом останніх п'яти років, питання оптимізації гендерної політики в секторі безпеки та оборони України набуло особливої актуальності. Значною мірою це зумовлено необхідністю враховувати потреби, можливості, інтереси й досвід усіх категорій населення, залучених до процесу врегулювання конфлікту на сході України та забезпечення миру в державі.

Слід зазначити, що Збройні Сили України протягом останніх десяти років досягли значного прогресу у справі залучення жінок до війська. Відповідно до інформації Головного управління персоналу Генерального штабу Збройних Сил України, на вересень 2019 р. у Збройних Силах України проходять службу 27074 жінки, з них 949 – старші офіцери. Важливо зазначити, що минулого року у війську проходили службу 24897 жінок, а у 2008 р. їх було лише 1800. Статус учасника бойових дій за участь в АТО та ООС наразі наданий 9916 жінкам [2].

Північноатлантичний альянс, зі свого боку, всебічно підтримує інтеграцію принципу гендерної рівності в сектор безпеки та оборони України і спрямовує свою політику на сприяння збільшенню кількості, оптимізації процесу професійної підготовки та підвищенню ролі й місця жінок у Збройних Силах України та інших складових сектору безпеки та оборони. Загалом у силових структурах України на сьогодні проходить службу така сама кількість жінок-військовослужбовців (у відсотковому вираженні), як в арміях провідних країн – членів Північноатлантичного альянсу.

Гендерна рівність в арміях країн – членів НАТО означає рівні права та рівні обов'язки військовослужбовців незалежно від статі. Для жінок і чоловіків мають бути створені рівні умови проходження військової служби та до них мають бути поставлені рівні вимоги – жінки й чоловіки мають нести рівну відповідальність за власні дії або бездіяльність та їхні наслідки. У результаті такого підходу жінки в країнах Альянсу на рівні із чоловіками проходять військову службу та обіймають керівні посади.

Проблематика впровадження принципу гендерної рівності в політику НАТО в Альянсі піднімається з 1961 р., коли в Копенгагені відбулася перша конференція жінок – старших офіцерів Альянсу з делегатками від Данії, Нідерландів, Норвегії, Великої Британії та США. Делегатки завершили Копенгагенську конференцію, ухваливши резолюцію, і домовилися проводити майбутні конференції через регулярні проміжки часу. Відтоді вищі офіцерки НАТО організують спеціальні конференції для обговорення стану, організації умов працевлаштування та кар'єрних домагань жінок у збройних силах Альянсу.

У 1973 р. під час конференції жінок – старших офіцерів НАТО, що відбулась у Брюсселі, був сформований спеціальний комітет з питань жінок у силах НАТО. Делегатки ухвалили резолюцію, погоджуючись із тим, що жінки повинні мати можливість проходити службу за всіма спеціальностями, за винятком участі у бойових діях, коли їхня служба повинна визначатися національною політикою. У 1976 р. був створений Комітет з питань жінок у силах НАТО.

У 1998 р. у складі Міжнародного військового штабу (ІМС) було створене Управління з питань жінок у силах НАТО (CWINF), а з 2002 р. здійснюється активне співробітництво між CWINF та 27 країнами «Партнерства заради миру». У 2014 р. назву Управління було змінено на Міжнародний офіс військового штабу радника з гендерних питань (ІМС GENAD).

У Північноатлантичному альянсі введено посаду Спеціального представника Генерального секретаря з питань «Жінки, мир та безпека», яку зараз посідає колишня радниця ООН з гендерних питань Клер Гатчінсон. У своєму виступі на IV Міжнародній конференції «Комплексний підхід до інтеграції гендерних аспектів у діяльність сектору безпеки та оборони України», яка відбулась у Києві у квітні 2019 р. Клер Гатчінсон зазначила: «Сьогодні в НАТО гендерні аспекти присутні всюди. Водночас гендерна рівність полягає не лише в збільшенні кількості жінок. Якщо фокусуватися лише на присутності більшої кількості жінок і при цьому не інтегрувати гендерні аспекти до низки доктрин або навчальних тренінгів, тоді вам вдасться вирішити лише половину питання. Має бути рівновага між участю й рівним представленням жінок та інтеграцією гендерних аспектів в процес підготовки персоналу» [3].

Слід зазначити, що жінки-військовослужбовці і жінки із цивільного персоналу в країнах – членах та партнерах НАТО впевнено підкорюють професійні сфери, що

раніше вважалися суто чоловічими й недоступними для жінок. Наприклад, у збройних силах Норвегії з 1985 р. не існує жодних обмежень для жінок на будь-яких військових посадах. В Австралії обмеження для жінок у збройних силах були скасовані у 2011 р. Декілька років тому Міністерство оборони Сполучених Штатів Америки також дозволило жінкам обіймати всі посади у війську. В ізраїльській армії у 2004 р. був створений окремий жіночий батальйон, що наразі є одним з найефективніших підрозділів у збройних силах.

У 2010 р. колишня журналістка ВВС Оана Лунгеску стала першою жінкою – речницею НАТО. У 2017 р. американка Венді Бешнен очолила Офіс безпеки Альянсу. До цього вона тривалий час служила в Бюро дипломатичної безпеки США. Інша американка, Роуз Гетемюллер, у 2016 р. стала заступником генерального секретаря НАТО. Це найвища цивільна посада серед жінок в історії організації. У 2019 р. уперше в історії жінки без супроводу вийшли у відкритий космос. Американки Крістіна Кох та Джессіка Мейр виконали надскладне завдання – замінили блок управління [4].

Значний прогрес щодо впровадження принципу гендерної рівності в країнах – членах і партнерах НАТО слугує позитивним прикладом для сектору безпеки та оборони України й суттєвим чинником політичних і соціальних перетворень в українському соціумі.

Політику щодо впровадження принципу гендерної рівності НАТО реалізує шляхом виконання Резолюцій Ради Безпеки ООН щодо жінок, миру та безпеки. Ці Резолюції (1325, 1820, 1888, 1889, 1960, 2106, 2122, 2422, 2467, 2493) визнають непропорційний вплив військових конфліктів на чоловіків і жінок, хлопців і дівчат та закликають до повної й рівноправної участі жінок на всіх рівнях запобігання конфліктам, а також до захисту від сексуального насильства.

Реалізація гендерної політики НАТО охоплює збирання й аналіз інформації про особливості забезпечення принципу гендерної рівності та імплементації Резолюції РБ ООН 1325 та наступних Резолюцій WPS у збройних силах країн – членів НАТО та країнах-партнерах. Крім того, ІМС GENAD забезпечує належну координацію з гендерних питань з командними структурами НАТО і штаб-квартирою НАТО, сприяє діалогу з країнами-партнерами щодо відповідних гендерних питань та здійснює зв'язки з міжнародними організаціями й агенціями, що займаються інтеграцією гендерної перспективи у військову сферу.

Значну роль на шляху до реалізації гендерної політики Північноатлантичний альянс відводить питанню впровадження гендерної освіти в країнах – членах НАТО і країнах-партнерах та формуванню в цивільних та військових співробітників НАТО відповідних гендерних компетенцій.

З 2013 р. роль лідера у сфері гендерної освіти НАТО належить Скандинавському центру з питань гендеру у військових операціях (NCGM), де запроваджена значна

кількість освітніх програм для військових лідерів усіх рівнів, проводиться підготовка радників з гендерних питань (GENAD) і здійснюється процес підвищення кваліфікації викладачів вищих військових навчальних закладів.

22 жовтня 2019 р. у НАТО відбувся семінар військових лідерів НАТО та ЄС щодо гендерних питань у військових операціях. Скандинавський центр з питань гендеру у військових операціях очолив дискусію на тему «Інтеграція гендерної перспективи у військові операції». Відкриваючи семінар, генерал-лейтенант Ганс-Вернер Вірманн наголосив на важливості гендерних перспектив у військовій сфері: «Інтеграція гендерної перспективи дасть нам змогу отримати вичерпнішу картину загроз, з якими стикається цивільне населення. Жінки, чоловіки, дівчата та хлопці часто стикаються з різними загрозами й тому мають різні потреби для забезпечення безпеки. Нерозуміння цих відмінностей знизить нашу здатність виконувати наші місії. Інтеграція гендерних перспектив стосується не лише гендерної рівності та гендерної рівноваги в наших збройних силах. Це також важливий інструмент для нашого успіху в роботі» [5].

З огляду на той факт, що гендерна політика НАТО поширюється не лише на країни – члени НАТО, а і на країни-партнери, одним з яких є Україна, можна зазначити, що вже протягом більш ніж двадцяти років, а саме з 1997 р., коли на Мадридському саміті НАТО була підписана «Хартія про особливе партнерство НАТО та України», в Києві відкрився Центр інформації і документації НАТО, а у штаб-квартирі НАТО з'явилося українське представництво, – ми є частиною гендерної політики Північноатлантичного альянсу.

Нині у Збройних Силах України впроваджене значне коло реформ, спрямованих на професіоналізацію, демократизацію українського війська та наближення його спроможностей до вимог стандартів НАТО. Урахування принципу гендерної рівності є однією з вимог відповідності українського війська етичним засадам і цінностям, закладеним у політику Альянсу.

Упродовж останніх п'яти років поступово відбувалося вдосконалення й українського законодавства щодо забезпечення рівних умов проходження служби для жінок та чоловіків. Цього року дівчата вперше отримали змогу вступати до військових ліцеїв. Крім того, в уряді розробляють проект першого в Україні Центру гендерних компетенцій. Він опікуватиметься впровадженням гендерних стандартів в армії за принципом НАТО [4].

У 2016 р. в Україні був затверджений Національний план дій з виконання резолюції Ради Безпеки ООН 1325 «Жінки, мир, безпека» на період до 2020 р. Важливо зазначити, що Резолюція Ради Безпеки ООН 1325 є ключовим міжнародним нормативно-правовим регулятором у сфері міжнародної політики безпеки. Вона підкреслює особливу роль жінок у процесі запобігання й урегулювання військових конфліктів по всьому світу та у справі розбудови миру. Резолюція вимагає від міжнародного співтовариства забезпечення активнішої участі жінок

у справі державного управління, на всіх рівнях прийняття рішень як у національних і регіональних, так і в міжнародних інституціях. Особливий наголос робиться на забезпеченні рівної участі чоловіків і жінок на всіх етапах та в усіх аспектах запобігання та вирішення військових конфліктів.

27 жовтня 2018 р. в Україні набув чинності Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків під час проходження військової служби у Збройних Силах України та інших військових формуваннях». Він забезпечує рівність прав чоловіків і жінок під час проходження військової служби та підвищує правовий захист жінок під час проходження ними військової служби [6].

Нині у Збройних Силах України жінки мають право виконувати обов'язки військової служби майже на рівних засадах із чоловіками. Проте на даний час для жінок залишається заборона комплектування посад офіцерського складу, які пов'язані з використанням вибухових речовин, водолазними роботами. Закриті також усі посади на підводних човнах і надводних кораблях, в управліннях бригад надводних кораблів (крім спеціальностей морально-психологічного та медичного забезпечення), посади протипожежної охорони, пов'язані з безпосереднім гасінням пожеж, а також логістичного забезпечення, робота на яких пов'язана з отруйними речовинами. Не відкриті посади для жінок і у військових частинах спеціального призначення [2].

В Міністерстві оборони України і Генеральному штабі Збройних Сил України заплановано та здійснено низку заходів з реалізації Національного плану з виконання резолюції Ради Безпеки ООН № 1325 «Жінки, мир, безпека» на період до 2020 р. У Національному університеті оборони України імені Івана Черняховського та вищих військових навчальних закладах тактичного рівня були внесені зміни до програм навчальних дисциплін і значно розширена тематика навчальних програм з урахуванням гендерного компоненту.

Відповідно до розпорядження Офісу Прем'єр-Містра України з питань європейської та євроатлантичної інтеграції України, у 2019 р. розпочато пілотний проект з інтегрування гендерного компоненту в освітній процес складових сектору безпеки і оборони України та створена робоча група з написання методичних рекомендацій щодо комплексного інтегрування гендерного компоненту в освітній процес складових сектору безпеки та оборони України.

Проблемні питання і перспективи гендерної політики НАТО під час діалогу з представниками сектору безпеки та оборони України були окреслені деякими експертами НАТО найвищого рівня. Так, наприклад, інтеграція гендерної перспективи на стратегічному рівні є сферою відповідальності старшої радниці з гендерних питань генерального штабу збройних сил Королівства Швеції Матильди Ліндстрьом Дуньяк. Під час дискусії з представниками

сектору безпеки та оборони України були обговорені проблеми і перспективи залучення жінок у збройні сили. Пані Матильда підкреслила, що гендерна рівність у секторі безпеки та оборони – це не лише рівні права і рівні можливості, а й рівні вимоги та рівні обов'язки чоловіків і жінок – військовослужбовців.

З огляду на викладене слід зазначити, що в Національному університеті оборони України імені Івана Черняхівського тривалий час проводиться робота з імплементації в освітній процес гендерних директив НАТО, а саме BI-Strategic Command Directive (BI-SCD) 040-001 (INTEGRATING UNSCR 1325 AND GENDER PERSPECTIVE INTO THE NATO COMMAND STRUCTURE), спрямованої на підвищення якості професійної підготовки фахівців тактичного, оперативного і стратегічного рівнів та сприяння процесу формування гендерних компетентностей офіцерів.

У центрі означеної директиви міститься поняття «Гендерна інтеграція», що визначається як стратегія досягнення гендерної рівності у збройних силах країн – членів НАТО через активізацію залучення жінок та чоловіків до ефективного виконання завдань за призначенням на всіх рівнях, з метою врахування інтересів та досвіду обох статей [7].

Оцінка перспектив гендерної інтеграції спрямована на визначення гендерно зумовлених відмінностей у соціально-професійному розвитку і ставленні до жінок та чоловіків в означеному контексті, що відображено в їхніх соціальних ролях і взаємодії, в розподілі праці, владних повноважень та доступі до ресурсів. У діяльності стратегічних команд НАТО оцінка перспектив гендерної інтеграції була підставою для виконання положень Резолюції Ради Безпеки ООН 1325 «Жінки, мир, безпека», а також додаткових гендерних директив. Мета їх полягає в тому, щоб ураховувати специфіку ментальності, поведінки та потреб чоловіків і жінок у контексті НАТО.

Для інтеграції принципу гендерної рівності в сектор безпеки та оборони України та глибшого розуміння гендерної політики НАТО у 2019 р. у Національному університеті оборони України імені Івана Черняхівського створений навчальний курс у системі дистанційного навчання з питань гендерної рівності й основ гендерної політики для представників сектору безпеки та оборони України. Курс є інтерактивним, що дає змогу використовувати в навчальному процесі сучасні комп'ютерні технології, відеоматеріали та проводити тестування слухачів у режимі онлайн. Цей курс дає можливість ознайомитися з нормативно-правовою базою, результатами сучасних наукових досліджень з гендерних питань широкому колу курсантів, слухачів і студентів та викладачів усіх вищих військових навчальних закладів України.

Висновок. На шляху формування гендерної політики, що відповідатиме вимогам Північноатлантичного альянсу у Збройних Силах України зроблено вже чимало

успішних кроків. Проте цей процес не можна вважати завершеним допоки не буде досягнуто повної сумісності й інтегровано принцип гендерної рівності в загальну концепцію гендерної політики держави.

З огляду на викладене слід зазначити, що в Комітеті Верховної Ради України з питань національної безпеки, оборони і розвідки розпочато роботу з розробки нової редакції загальновійськових статутів Збройних Сил України. До складу робочої групи Комітету включено представників Міністерства оборони України, Генерального штабу Збройних Сил України і Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського.

З метою активізації процесів досягнення Збройними Силами України відповідності критеріям членства в НАТО шляхом прискорення внутрішньодержавних реформ, переведення сектору безпеки та оборони України на стандарти НАТО і покращення взаємосумісності Збройних Сил України з арміями держав – членів НАТО члени робочої групи враховують у структурі та змісті проекту загальновійськових статутів Збройних Сил України загальні принципи й положення, які визначають засади військової служби в арміях країн – членів НАТО включно з принципом гендерної рівності.

Перелік літератури

1. Професійна та гендерна ментальність військовослужбовців Збройних Сил України: формування на засадах європейських цінностей : навч. посіб. / за заг. ред. Л. В. Кримець. – К. : НУОУ ім. Івана Черняхівського, 2018. – 188 с.
2. Мороз Т. Кількість жінок у нашому війську за десять років збільшилась у 15 разів / Т. Мороз [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.mil.gov.ua/news/2019/09/17/kilkist-zhinok-u-nashomu-viysku-za-desyat-rokiv-zbilshilas-u-15-raziv/>.
3. Матеріали IV Міжнародної конференції «Комплексний підхід до інтеграції гендерних аспектів у діяльність сектору безпеки та оборони України». 3–4 квітня 2019 р. / Center for Civilians in Conflict. – К., 2019.
4. Король К. Гендерна рівність в армії / К. Король [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://24tv.ua/genderna_rivnist_v_armiyi_skilki_divchat_boronyat_ukrayinu_na_shodi_n1224120.
5. NATO and EU Military Leadership discuss Gender in Military Operations [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://www.nato.int/cps/en/natohq/news_169962.htm?selecteLocale=en.
6. Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків під час проходження військової служби у Збройних силах України та інших військових формуваннях» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2523-viii>.
7. BI-Strategic Command Directive (BI-SCD) 040-001 (INTEGRATING UNSCR 1325 AND GENDER PERSPECTIVE INTO THE NATO COMMAND STRUCTURE) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://www.nato.int/issues/women_nato/2017/Bi-SCD_40-1_2Rev.pdf.